

ЭЛЕКТРОН БРАСЛЕТ ВОСИТАЛАРИНИ ТАҚИШНИНГ ПРОБАЦИЯ БЎЛИНМАЛАРИ НАЗОРАТИ ОСТИДА ОЗОДЛИКНИ ЧЕКЛАШ ЖАЗОСИНИ ЎТАЎТГАН ШАХСЛАРНИНГ ДОИМИЙ РАВИШДА НАЗОРАТДА БЎЛИШИДАГИ АҲАМИЯТИ

Хужамов Дилмурод Элмаматович

Аннотация. Мақолада ички ишлар органлари пробация бўлинмалари назорати остида озодликни чеклаш жазосини ўтаётган шахсларга электрон браслет воситасини тақиш орқали, назорат остидаги шахслар устидан таъсирчан назоратни амалга ошириш, шунингдек тизимга оид жорий этилаётган янги тартиблар ва механизмлар ҳамда халқаро тажриба юзасидан мулоҳаза юритилган.

Жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда «Инсон кадри учун» тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иқтисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг қуйидаги етти та устувор йўналишлари белгилаб берилди¹. Жумладан:

I. инсон кадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш;

II. мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш;

III. миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш;

IV. адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш;

V. маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш;

VI. миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш;

VII. мамлакатимиз хавфсизлиги ва мудофаа салоҳиятини кучайтириш, очик, прагматик ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш² устувор йўналишлари белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикасида айрим турдаги озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларни ижросини таъминлашда **хусусан** инсон шаъни кадр-қиммати унинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш

¹ <https://dba.uz/news/davra-suhbati2/>

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш назарда тутилган.

Ички ишлар вазирлигининг пробация тизимини янада такомиллаштириш бўйича қуйидаги:

пробация назоратидаги шахсларга ўрнатиладиган чекловлар доирасини, чекловларга риоя этишни таъминлаш ва назорат қилишнинг механизмларини аниқ белгилаш;

пробация назоратидаги шахсларга нисбатан юритиладиган ҳужжатларни тўлиқ электрон шаклга ўтказиш, уларга нисбатан рағбатлантириш ва интизомий жазо чораларини қўллаш тартиби ва асосларини белгилаш;

пробация назоратидаги шахсларга ижтимоий-психологик ёрдам бериш ҳамда касб-ҳунар ўрганиш ва ишга жойлашишда кўмаклашиш тадбирларини, мутасадди органларнинг вазифаларини аниқ белгилаган ҳолда, якка тартибдаги ижтимоий мослаштириш дастури асосида амалга ошириш;

пробация назоратидаги шахслар ижтимоий-психологик портретининг ягона шаклини, уларни тоифаларга ажратиш мезонларини, янги жиноят содир этишнинг олдини олиш тартибини белгилаш³ бўйича таклифлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан маъқулланган.

Пробация назоратидаги шахсларнинг хатти-ҳаракатларини, уларга электрон браслет воситасини таққан ҳолда, реал вақт режимида электрон кузатиш ва мониторинг қилиш тартибини жорий этиш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси таҳлилига кўра, *Америка қўшма штатлари (АҚШ) да* – электрон браслетлар 1983 йилдан буён тадбиқ этилади. Ҳозирги кунда АҚШнинг 50 штатидан 49 тасида жорий этилган бўлиб 150 мингдан ортиқ фуқароларга электрон браслетлар тақилган. Электрон браслетларни тақиш судларнинг қарори асосида амалга оширилади. Судлар томонидан жазони ижро этиш колонияларидан муддатидан илгари озод этилган шахсларга ҳамда судга қадар бўлган жараёндаги шахсларга тақиш белгиланган⁴.

Бундан ташқари, америкаликлар унча оғир бўлмаган жинояти учун судлардан озодликдан маҳрум этиш жазосини ўрнига электрон назоратни қўллашни сўраш ҳуқуқига эга.

Электрон браслетларни қўллаш қонунчилик билан тартибга солинган, яъни 2008 йилдаги “Жинсий зўравонликни олдини олишда интернет эркинлигини сақлаш тўғрисида”ги Қонун ҳамда 2006 йилдаги (2011 йилда кучга кирган) “Болаларни ҳимоя ва хавфсизлигини таъминлашда Адам Уолш” Қонуни. Бунда бошқаларга нисбатан жинсий зўравонликка мойил шахсларни

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, ПФ-27-сон Фармони 9-банди

⁴ [<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer>]

маълумотлар базаси интернетдаги онлайн-реестрга киритилган бўлиб, бундай шахсларга мажбурий равишда электрон браслетлар тақилади⁵. АҚШда уй қамоғи жазоси кенг қўлланилиб, деярли барча штатларда мавжуд бўлиб, уларга электрон браслетлар тақилади. Бир сутка давомида битта шахсга нисбатан электрон мониторинг ўтказилиш харажати ўртача 9 – 24 АҚШ доллариға тенг бўлиб, уй қамоғида ўтирган шахсларга 100 тага яқин мониторинг ускунаси ўрнатилган бўлиб, 44 мингта шахсга кузатув мосламаси тақилган. Бугунги кунда 16 та хусусий секторлар ахлоқ тузатиш муассасаларига хизмат кўрсатади⁶.

Буюкбритания (Англия) да – электрон браслетлар 1989 йилдан жорий этилган бўлиб, 2008 йилга келиб, 20 мингта яқин вояга етмаган ҳуқуқбузарларга (15-17 ёшлиларга) тақилган. Инглиз қонунчилигига мувофиқ электрон браслетларни 10 ёшли болалардан бошлаб тақиш белгиланган. Англияда назорат остидаги шахслар электрон браслетларни нафақат тақиб юриш, балки электрон браслетларни ўрнатган ташкилотга бир кунда беш марта телефон қилиши шарт.

Баъзи бир хавфли жиноятчилар уйдан ташқарига чиққанда уларни полиция ходими, яъни электрон браслет тақилган шахсни уйига рухсатсиз кириш ҳуқуқига эга бўлган полициячи кузатиб юриши мумкин⁷.

Англияда электрон браслетларни тақиш билан тартибга солинган: 2003 йилдаги “Жиноят юстицияси тўғрисида”ги, 2008 йилдаги “Иммиграция ва жиноят юстицияси тўғрисида”ги, 2006 йилдаги “Терроризм тўғрисида”ги ҳамда 2011 йилдаги “Терроризмни олдини олиш тўғрисида”ги қонунлари қабул қилинган⁸.

Бугунги кунда Англия, Франция ва бошқа давлатларда нафақат муддатидан илгари ёки шартли озод қилинганларга, балки қилган жинояти учун жазо муддатини ўтаган, аммо жамият учун хавфли бўлган жиноятларни (қотиллик, номусга тегиш ва бошқа) содир қилган шахсларга тақиш амалиёти кенг қўлланилмоқда.

Швецияда – электрон браслетлар 1994 йилдан жорий этилган бўлиб охириги олти йил давомида уч ойгача уй қамоғи жазоси тайинланган шахсларга тақилади. Ушбу шахслар томонидан майда ўғирлик, йўл ҳаракати қондасини бузиш ва маиший жиноятлар содир этилган бўлса.

⁵ [\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

⁶ [\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

⁷ Ўша банба

⁸ Ўша банба

Ҳозирги кунда ушбу давлатда ҳар йили 6 мингга яқин шахс электрон мониторингга олинган.

Францияда – электрон браслетлар 1997 йилдан тадбиқ этилган бўлиб ундан асосан оилавий зўравонликни олдини олишда, шунингдек турмуш ўртоғига нисбатан куч ишлатадиган шахсларга тақилиши белгиланган.

Хукумат раҳбарларини бундай хулосага келишига сабаб, статистик маълумотларга қараганда бугунги кунда Францияда 675 мингга аёл турмуш ўртоқлари томонидан жисмоний тазийиққа учраган бўлиб, уларни ҳимоя қилиш учун, аёлга 400 метр яқин келган шахсга (*Францияда оилавий зўравонликни содир этган шахсларга электрон браслетлар суднинг қарори билан тақилади*) тақилган электрон браслет сигнал бериш хусусиятига эга.

Бундан ташқари, Францияда жазони ижро этиш муассасаларидан шартли озод қилинган шахсларга ҳам тақиш амалиёти кенг қўлланилади.

Нидерландия (Голландия) да – 1995 йилдан электрон браслетларни пенитенциар тизим муассасаларида қўллаш амалиёти жорий қилинган, тажриба тариқасида Лелистад шаҳрида жойлашган 150 кишига мўлжалланган колонияда сақланаётган шахсларга тақилган бўлиб, уларни 6 нафар кузатувчи ходим назорат қилади. Колония ҳудуди тўлиқ видеокузатув мосламалари билан жихозланган, бу ўз навбатида махсус контингентни хатти-ҳаракатларини кузатиш имконини беради.

Электрон браслетлар маҳкумларни қўлига тақилган бўлиб, улар ҳатто ётишга кирганида ҳам назорат қилиниши мумкин. Маҳкумларни ўзаро суҳбатлари ёзилмайди, аммо ўрнатилган микрофон орқали руҳий ҳолати аниқланади. Агар уларда агрессия ҳолати ёки ўзаро суҳбатда асабийлашиш юзага келса, датчиклар орқали сигналлар асосий мониторга юборилади⁹.

Россия Федерациясида – 2001 йилдан жорий этилган бўлиб 2022 йил 1 январь ҳолатига озодликни чеклаш жазоси билан 32 654 нафар шахс жиноят-ижроия инспекциясида ҳисобда турган бўлиб, шундан 15 195 нафар шахс электрон назоратга олинган.

Россия Федерациясининг Жиноят ижроия федерал хизмати томонидан электрон браслетларни ишлаб чиқишда 2 хил кўринишдаги техник ечимга эга электрон браслетлар жорий қилинган. 1) Стационар назорат тизими (СНТ), унда 8 527 нафар шахс ва 2) Мобил назорат тизими (МНТ), унда 6 668 нафар шахс ҳисобда туради. Ушбу назорат тизимлари Россия иқлим шароитидан келиб чиқиб, паст даражадаги ҳаво ҳароратига мўлжалланган.

⁹[\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

Ҳисобда турган шахсларга электрон мониторинг қилиш тизимини (ЭМҚТ) тадбиқ этилиши озодикдан маҳрум қилиш жазосини альтернатив жазо турларига алмаштиришда самарали қўлланилмоқда.

Судлар томонидан гумон қилинувчи ва айбланувчи 1 822 нафар шахсларга озодикдан маҳрум этиш жазоси, уй қамоғига алмаштирилиб, электрон мониторинг қилиш тизими (ЭМҚТ) орқали назорат ўрнатилган.

Россия Федерациясида маҳкумлар учун электрон браслетлардан ва электрон мониторинг қилиш тизимидан фойдаланиш бепул бўлиб, уларни ҳаражатлари давлат томонидан қопланади. Тахминий ҳаражатлар давлатга 111 минг рублга тушади.

Электрон мониторинг қилиш тизими муҳандислар томонидан янада такомиллаштирилиши режалаштирилган, яъни улар келгусида ишлаб чиқиши кўзда тутилган электрон мониторинг ускуналарини намуналари бошқа хорижий давлатларда учрамайди.

Стационар назорат тизимини видеокамера билан, мобил назорат тизимини эса алко-тест дастури билан жиҳозлаш, ҳар куни кечкурун назоратдаги шахс камерага пуфлаш орқали алкоголь маҳсулотларини истеъмол қилган ёки қилмаганлигини текшириш устида иш олиб бормоқда.

Украинада – электрон кузатув ускунаридан фойдаланиш тартиби Ички ишлар вазирлигини 2012 йил 9 август кундаги 696-сонли буйруғи билан тасдиқланган ва Адлия вазирлигидан 2012 йил 5 сентябрь кунли 1503/21815-сон билан рўхатдан ўтган. Ушбу ҳужжатда ички ишлар вазири томонидан гумонланувчи (айбланувчи)ни яшаш жойи бўйича электрон назоратни олиб бориш қайси ички ишлар органи зиммасига юклатилиши белгиланади. Техник хизмат кўрсатиш туман ички ишлар бўлими навбатчилик қисмига юклатилган, электрон браслет тақилган шахсларни назорат қилиш ҳудудий профилактика инспекторлари зиммасига юклатилган¹⁰.

Электрон браслетни озодликни чеклаш жазосига ҳукм қилинган шахсларга тақишни қандай афзалликлари бор деганда, аввало ушбу тоифадаги шахслар томонидан қайта жиноят содир этилишига йўл қўймаслик ва хавфини камайтириш бўйича профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш тизимини жорий этиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини ахборот-техник қўллаб-қувватлаш, улар ўртасида мувофиқлаштирилган ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш ва қатъий назорат қилиш имкониятини беради.

¹⁰[<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer>]

Халқаро тажриба шуни кўрсатмоқдаки, ҳар қандай давлатни халқаро майдондаги ўрнини белгилаш учун шу ҳудудда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминланганлик даражасига боғлиқдир¹¹.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида электрон браслетларни ишлатиш ва мониторинг қилиш тизимини тадбиқ этиш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ, булар:

биринчидан, электрон кузатув мосламаларини амалиётда шахсларга нисбатан қўлланилиши учун қонунчилик билан тартибга солиниши;

иккинчидан, қонун ҳужжатларида қайси жиноят турларига нисбатан қўлланилиши аниқ белгиланиши;

учинчидан, электрон кузатув мосламаларини шахсларга нисбатан тадбиқ этилиши юзасидан қарор қабул қилиш амалиётини судларга берилиши;

тўртинчидан, электрон кузатув мосламаларидан назоратдаги шахслар фойдаланиши учун йўриқномалар ишлаб чиқирилиши;

бешинчидан, унча оғир бўлмаган жиноятларни содир этган шахсларга суд жараёнида, уларга озодликдан маҳрум этиш жойларида ўтириш ёки унга нисбатан электрон назорат тизимини ўрнатилиши бўйича танлаш ҳуқуқини бериш амалиётини жорий этишдан иборат.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки мамлакатимизда жамият ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида, шу жумладан қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимида, хусусан ички ишлар органлари амалга оширилаётган туб ислохотлар, айниқса пробация бўлинмалари фаолиятининг янада кенгайиб ва мустаҳкамланиб бораётганлиги Ўзбекистоннинг пробация назоратидаги шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда уларнинг хавфсизлиги юқори даражада таъминланган ривожланган давлатлар қаторида бўлишига хизмат қилади.

¹¹ <https://dba.uz/medias/media/other/972/dastur-12-04-2022.pdf>.